

टङ्क भट्टराईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

उर्मिला कार्की

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७५

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्रा उर्मिला कार्कीले तयार गरेको *टङ्क भट्टराईको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
डा. भरतकुमार भट्टराई
सहप्राध्यापक
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

कृतज्ञता ज्ञापन

टङ्क भट्टराईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु सहप्रा.डा. भरतकुमार भट्टराईको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्नो अत्यन्त कार्यव्यस्ततामा रहदा रहँदै पनि अमूल्य समय दिई शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा मलाई जुनसुकै स्थान र समयमा आवश्यक निर्देशन, सल्लाह र सुभाष दिएर लेखन कार्यमा प्रोत्साहन गर्नुभएकोमा शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु सह.प्रा. डा. भरतकुमार भट्टराईप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन प्रकट गर्दछु ।

शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्न अवसर दिने नेपाली केन्द्रीय विभाग, काठमाडौंका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति म कृतज्ञ छु । शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सल्लाह दिने स्नाकोत्तर तहमा प्राध्यापन गर्नुहुने सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्रको लेखन क्रममा पर्याप्त समय, आवश्यक पुस्तक लगायत अन्य सहयोगी सामग्री उपलब्ध गराएर उचित सल्लाह र सहयोग प्रदान गर्नुहुने शोधनायक श्री टङ्क भट्टराई ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो अध्ययनलाई यो अवस्थासम्म ल्याई सदैव प्रेरणा, सहयोग र सद्भाव प्रदान गर्नुहुने मेरा आदरणीय पिता गोपाल कार्की ममतामयी आमा मन्दिरा कार्कीप्रति आजीवन ऋणी छु । मेरो हरेक कार्यमा सहयोग गरी मेरा प्रत्येक समस्यासँग जुधेर यस शोधकार्यको लागि समय र सामग्री जुटाइदिनुहुने जीवनसाथी रामबहादुर कटुवाल र भाइ ई. उत्तम कार्की प्रति विशेष आभार व्यक्त गर्दछु । मेरो प्रगतिमा रमाउने र उचित मार्गदर्शन दिनुहुने ससुरा नरबहादुर कटुवाल सासु मनमाया कटुवाल आदरणीय दाई तेजबहादुर कटुवाल र दिदी भिनाजुहरू गंगा /होम ढकाल र मञ्जु/डोर बहादुर कार्कीप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गरी देवर देउरानी लक्ष्मण /मञ्जु कटुवाल, वहिनी मिना कटुवाल र भान्जा रविन/ प्रोत्साहान ढकालप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । आमाको काखमा खेल्दै रमाउने आफ्नो बालसुलभ इच्छा चाहानालाई आफुभित्रै लुकाएर मेरो यस कार्यमा सहयोग गर्ने छोरी उर्विशा कटुवालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । प्राविधिक सहयोग गर्नुहुने युनिभर्सल फोटोकपी एन्ड कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुरका सुभाष खत्रीप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तरगत नेपाली केन्द्रीय विभाग, काठमाडौं समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७१।०५। ३१

.....

उर्मिला कार्की

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

१.१	विषयपरिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधकार्यको औचित्य	४
१.६	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७	सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	४
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद

टङ्क भट्टराईको जीवनी

२.१	विषयप्रवेश	६
२.२	जन्म र जन्मस्थान	६
२.३	पारिवारिक तथा धार्मिक अवस्था	६
२.४	बाल्यकालिन क्रियाकलाप	७
२.५	शिक्षादीक्षा	८
२.५.१	प्रारम्भिक चरणको शिक्षा	८
२.५.२	औपचारिक शिक्षा	९
२.६	व्रतवन्ध र विवाह	१०
२.७	सन्तान तथा पुख्रौली	११
२.८	पेसागत संलग्नता	१२
२.९	आर्थिक अवस्था	१२
२.१०	बानी व्यवहार तथा स्वभाव	१३
२.११	सम्मान तथा पुरस्कार	१३
२.१२	अविस्मरणीय क्षण	१४
२.१३	निष्कर्ष	१५

तेस्रो परिच्छेद

टङ्क भट्टराईको व्यक्तित्व

३.१	शारीरिक तथा निजि व्यक्तित्व	१६
३.२	सामाजिक व्यक्तित्व	१७
३.३	राजनैतिक व्यक्तित्व	१९
३.४	संस्थागत व्यक्तित्व	२०
३.५	साहित्यिक व्यक्तित्व	२०
३.५.१	कवि व्यक्तित्व	२०
३.५.२	कथाकार व्यक्तित्व	२१
३.५.३	निबन्धकार व्यक्तित्व	२१
३.५.४	समीक्षक तथा समालोचकीय व्यक्तित्व	२२
३.५.५	सम्पादक व्यक्तित्व	२२
३.५.६	सैद्धान्तिक एवम् निष्ठावान् व्यक्तित्व	२३
३.५.७	आलेखीय व्यक्तित्व	२३
३.५.८	गीतकार व्यक्तित्व	२४
३.६	निष्कर्ष	१४

चौथो परिच्छेद

टङ्क भट्टराईको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति

४.१	पृष्ठभूमि	२५
४.२	टङ्क भट्टराईको साहित्यिक साहित्यिक यात्रा र चरण विभाजन	२५
४.३	पूर्वार्ध चरण : आभ्यासिक काल (वि.स.२०४४ देखि २०६८ सम्म)	२६
४.४	उत्तरार्ध चरण : उत्थान काल (वि.स.२०६९ देखि हालसम्म)	२७
४.५	साहित्यिक प्रवृत्ति	२८
४.५.१	स्वच्छन्दतावाद	२८
४.५.२	मानवतावाद	२९
४.५.३	सामाजिकता	२९
४.५.४	प्रकृति चित्रण	२९
४.५.५	व्यङ्ग्यात्मकता	३०

४.५.६ संरचनात्मकता	३०
४.५.७ बिम्ब प्रतीक	३०
४.५.८ भाषाशैली	३०
४.६ निष्कर्ष	३१

पाँचौं परिच्छेद

टङ्क भट्टराईको कृतित्वको विश्लेषण

५.१ विषयपचिय	३२
५.२ साँभूमा पहिलो तारा कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण	३३
५.२.१ परिचय	३३
५.२.२ विषयवस्तु	३४
५.२.२.१ विकृति विसङ्गतिमूलक भाव	३५
५.२.२.२ समसामयिक भाव	३७
५.२.२.३ सामाजिक चेतना	३८
५.२.२.४ राष्ट्रप्रेमको भावना	४१
५.२.२.५ प्रेमप्रणयको प्रस्तुति	४३
५.२.२.६ ऐतिहासिक भाव	४५
५.२.२.७ यथार्थवादी भाव	४७
५.२.२.८ विचार तथा अनुभूतिको भाव	४९
५.२.३ सहभागी	५०
५.२.४ परिवेश	५१
५.२.५ उद्देश्य	५२
५.२.६ दृष्टिविन्दु	५३
५.२.७ भाषाशैली विन्यास	५४
५.२.७.१ बिम्बप्रतीक	५५
५.२.७.२ लयविधान	५५
५.२.८ निष्कर्ष	५६
५.३ 'म पनि बग्दैछु साप्सु' कथा सङ्ग्रहको विश्लेषण	५७
५.३.१ परिचय	५७

५.३.२	कथावस्तु	५७
५.३.३	सहभागी	६७
५.३.४	परिवेश	६८
५.३.५	उद्देश्य	६९
५.३.६	दृष्टिविन्दु	७०
५.३.७	भाषाशैली	७०
५.४	निष्कर्ष	७१

छैटौं परिच्छेद
सारांश तथा निष्कर्ष

६.१	सारांश	७४
६.२	निष्कर्ष	७७
	परिशिष्ट	८०-८३
	सन्दर्भसामग्री सूची	८४-८५

सङ्क्षेपीकृत सूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अ.	अङ्क
क्र.स.	क्रमसङ्ख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
ज.क.	जिल्ला कमिटी
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नं.	नम्बर
ने.नि.क.	नेपाल निजामती कर्मचारी
पं.	पण्डित
पृ.	पृष्ठ
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
न.पा.	नगरपालिका
ब.	बहादुर
वि.स.	विक्रम संवत्
मा.वि.	माध्यमिक विद्या